

تأملی بر کاربرد تعلیم و تربیت در سیره امام خمینی (ره)

مرضیه خوشنودی نیکو^۱، نرگس جلالی^۲، سید برزو جمالیانزاده^۳

^۱ دانشجوی کارشناسی پیوسته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان

^۲ دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز، مدرس دانشگاه فرهنگیان

نویسنده مسئول:

نرگس جلالی

چکیده

آنچه در بحث از مکتب تربیتی امام خمینی(س) که در واقع همان تربیت اسلامی است، عمده و اساسی می باشد، توجه به مبانی فکری و فلسفی و عرفانی است، که پشتوانه واقعی آن آراء تربیتی را تشکیل می دهد. بی شک تعلیم و تربیت یکی از رشته هایی است که از دیرباز اندیشمندان بی شماری در خصوص آن مطالعه داشته اند. اساس این علم ارزشمند چنان است که حتی به حوزه دین نیز سرایت کرده و مطالبی را به خود اختصاص داده است. دین اسلام که به مساله انسان شناسی اهمیت ویژه ای دارد، نسبت به این مساله بی تفاوت نبوده و در جای جای کلام وحی و سنت به این مهم توجه خاصی مبذول داشته است.

یکی از اندیشمندانی که به حق در این مساله، رویکردی دینی داشته است، امام خمینی (۱۲۸۰-۱۳۶۸) است. ایشان با تعمق در این مساله، چنان به بحث نشسته و نظرات نابي را ارائه کرده که گویی، اندیشمندی است که سالیان دراز به تعمق در مباحث تربیتی پرداخته است. در این پژوهش قصد داریم ضمن این که رویکرد امام خمینی (ره) را به این مهم به نظاره بنشینیم، مبانی نظری آن را نیز بررسی نماییم.

کلید واژه ها : امام خمینی (ره)، تعلیم و تربیت، روش های تربیتی

مقدمه

چنانچه تربیت اسلامی در بین ملت ما محقق بشود و همه قشرها اسلامی بشوند، آسیب دیگری در این ملت محقق پیدا نخواهد کرد. امام خمینی (ره) در تعلیم و تربیت اسلامی نقطه آغاز تعلیم و تربیت، انسان است. و هدف نهایی تربیت، شکوفایی استعدادها و کیفیات نظری به منظور تقرب به کمال مطلوب خداست که بایستی محور همه برنامه‌ها و اقدامات تربیتی قرار گیرد. بنابراین ما پرورش یافتگان وارث انبیاء هستیم و سابقه درخشان فرهنگی داریم، جاده زندگی مان از کمربندی اسلام گذشته و ترمینال آن غنی از فرهنگ و تمدن و تربیت است، خط سیر ما مرز جغرافیایی ندارد، فرهنگ ما قله های قلمرو اندیشه‌ی نظم و انضباط را فتح نموده است، زیرا شکوفایی استعدادها باید با برنامه مدبرانه و... دین مدارانه... زیر سایه درخت اسلام و با راهنمایی وارثان انبیاء صورت گیرد و در این مقاله سعی شده به تعلیم و تربیت از نگاه معمار کبیر انقلاب اسلامی ایران پرداخته و اصول و روش‌هایی که در تعلیم و تربیت باید به آن اشاره نمود و طبق آن‌ها پیش رفت تا در تربیت آیندگان انحرافی ایجاد نشود، اشاره شده است. چرا که تعلیم و تربیت در یک کشور یک امر حساس به شمار می‌رود که اگر در کنار یکدیگر باشد و به صورت صحیح عملی گردد شاهد ترقی‌های همه بعدی و همه جانبه آن کشور خواهیم بود و در سایه تعلیم و تربیت درست هیچ گونه بزهکاری و تبه کاری را در جامعه مشاهده نخواهیم کرد و در این صورت عدالت، عطوفت، برادری، حلم، تواضع و صداقت فعالیت و خلاقیت، آزادی قرآنی، حفظ شخصیت افراد، روحیه تعادل، جایگزین اخلاق و علوم رذیله خواهد شد.

کودک آدمی به سر حد کمال می‌رسد. که حکومت و تسلط کامل بر خویش داشته باشد، یگانه مقصود و منظور تربیت اخلاقی و دینی آن است که انسان مالک و مختار نفس خویش گردد. و به جای آنکه اسیر و تابع هواهای نفسانی خود باشد، هر میل و هوس او را به طرفی بکشاند همیشه زمام امیال خود را در کف خویش داشته باشد. بنابراین باید به کودکان خود یاد بدهیم که چگونه آزادی خود را در اسیر کردن هواهای نفسانی بجویند و برای همین است که عده ایی تربیت را فتح مداوم قید و بندهای نفسانی تعریف کرده اند و معتقدند آدمی هنگامی که تربیت می شود که از محدودیتهای حیوانی آزاد شود.

کودکی به اندازه کافی محبت نبیند نمی تواند به دیگری و دیگران محبت کند و اگر اساس تعلق به دیگری نداشته باشد نمی تواند خود را دوست داشته باشد و اگر خود را دوست نداشته باشد نمی تواند کس دیگری را دوست بدارد.

مفهوم تربیت

اسلام دین جامعی است و این جامعیت دال بر آن است که اسلام در نگاه به انسان همه جنب ههای او را در نظر می گیرد. اسلام دینی است که انسان را در یک پیوستگی با موجودات عالم می بیند. حال این انسان به امتیازی که با دارا بودن عقل نسبت به موجودات دیگر دارد ما را به این مهم رهنمون می سازد که لازماً چنین موجودی باید به جایگاه خلیفه الهی که خداوند برای او مقرر کرده دست یابد، که هم سعادت دنیوی و هم سعادت اخروی را برای او به ارمغان آورد. لازمه رسیدن به چنین جایگاهی، شناخت خداوند به عنوان تنها وجود حقیقی و رب یگانه و برگزیدن و تن زدن از غیر اوست. (شرآوند، ۱۳۸۹).

تعلیم و تربیت در کلام امام خمینی (ره)

هر اصلاحی نقطه اولش خود انسان است. اگر چنانچه خود انسان تربیت نشود نمی تواند دیگران را تربیت کند.

- انسان اگر تربیت بشود همه چیز عالم درست می شود.
- همان طور یکه هر شخص و فردی موظف است که خودش را اصلاح کند موظف است که دیگران را هم اصلاح نماید.
- تمام کتب آسمانی که بر انبیاء نازل شده است برای این بوده است که این موجودی الهی واقع بشود، بهترین موجودات و افضل تمام خلایق بشود.
- عالم مدرسه است و معلمین این مدرسه انبیاء و اولیا هستند.
- در اسلام همه امور مقدمه انسان سازی است.
- با تربیت انسان عالم اصلاح می شود.
- اساس عالم بر تربیت انسان است.
- شریف ترین شغل در عالم بزرگ کردن یک بچه است، و تحویل دادن یک انسان اصلاح شده است به جامعه از این کودک های امروز، انسان ها و دانشمندان فردا درست می شود.
- اصلاح دانشگاه زمانی آسان است که فرزندانمان را از دوره دانش آموزی زیر نظر بگیریم.

مبانی تربیتی چیست ؟

مبانی یا فلسفه تربیتی اندیشمندان و صاحب نظران تعلیم و تربیت عبارت است:

از نظر آن‌ها در مورد جهان و انسان، کسانی که جهان را محدود و منحصر در آنچه خود می‌بینند و حس می‌کنند می‌دانند و انسان را هم موجودی می‌شناسند که راست قامت است و از جهت فطری تکامل یافته تر از دیگر حیوانات می‌باشند. نوعی تعلیم و تربیت برای آن‌ها مشخص است و افرادی که برای جهان آفریدگاری قائلند دیده شدنی نیست و آدم را موجودی می‌شناسند که تفاوت اساسی با حیوانات دارند و زندگی‌اش محدود به این چند سال که در نیا هست نمی‌باشد. نوعی از تعلیم و تربیت را برای آن‌ها عرضه دارند. از نظر امام رحمه الله تربیت عبارت است از ((اعتقادات من و همه مسلمین همان مسائلی است که در قرآن کریم آمده است و یا پیامبر اسلام (ص) و پیشوایان بحق از آن حضرت بیان فرموده‌اند که ریشه و اصل همه آن عقاید که مهم‌ترین و با ارزش‌ترین اعتقادات ماست، اصل توحید است. مطابق این اصل معتقدیم که خالق و آفریننده جهان و همه عوالم وجود انسان، تنها ذات مقدس خدای تعالی است که از همه حقایق مطلع است و قادر بر همه چیز است و مالک همه چیز. (برگرفته از مقاله سعید منش، ۱۳۹۴)

انسان شناسی حضرت امام خمینی (ره)

در نظر امام رحمه الله انسان این هیکل موجود و این حواس وجود که احساس می‌کنیم نیست. به این معنا که انسان و حیوانات مثل هم هستند، همه مادی هستند هم این نحوه ادراکات را دارند یک قدری هم کم یا زیاد. بعد انسان عبارت است از این موجود فعلی است که دارای این حواس است، بعدهای دیگرش اصلاً به آن توجه نشده است یا کم توجه شده. و در جای دیگر می‌فرماید در عالم هیچ موجودی با پایه انسان نمی‌رسد.

انسان و ادراکاتش و قابلیتش برای تربیت، باید گفت غیر متناهی هست. در انی دو جمله آن مربی بزرگ همان طوری که هستی و جهان را به مراتب وسیع‌تر از آنچه بسیاری از دانشمندان و فیلسوفان اظهار نموده‌اند، می‌دید و می‌فهمید انسان را هم برتر و هم والاتر از آنچه عده‌ی زیادی از انسان شناسان و روان شناسان ملاحظه نموده‌اند و معرفی می‌کند که نتیجه این دید وسیع و عمیق در هدفهای تربیتی آشکار می‌شود و ما با توجه به فرمایشات آن حضرت در می‌یابیم آنچه آدمی در آغاز تولد دارد فقط توانایی و استعداد و حرکت به سوی کمال است که در او به امانت و ودیعت نهاده شده است. انسان نظرات مستقیم دارد. یعنی حق پذیر، واقع گرا، پرسشگر، آدمی دارای این نور است که اگر حقی درست برای او مطرح شود بپذیرد. تمام تلاشهای والدین مدرسه و جامعه باید کمک کند که این نور همواره باقی بماند و در وجود افراد روشنتر و فروزانتر گردد. (مصطفایی، ۱۳۹۷)

اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خمینی (ره)

۱- اصل تقدم اصلاح خود بر اصلاح دیگران:

تو اول بگو با کیان هستی پس آنگه بگویم که تو کیستی

مردم فطرتاً از کسی به خیر و کمال دعوت می‌کند، انتظار دارند که پیشاپیش خودش به انی نکته سعادت آور عمل کند و در این راستا امام رحمه الله علیه می‌فرماید: اگر الگو خود صالح نباشد نمی‌تواند دعوت به صلاح کند. کسی که خودش خدای نخواستہ پایش را به راه کج بگذارد اگر به مردم بگوید پایت را راست بگذار گناه می‌کنند، می‌گویند اگر پا راست گذاشتن صحیح بود خودت بگذار و به همین ترتیب کسانی که می‌خواهند دیگران را در این عالم تربیت کنند باید قبلاً خودشان تزکیه و تربیت شده باشند. در روزگار ما به ویژه در مرد رفتارهای اجتماعی و اخلاقی و آموزش‌های آن‌ها دانشمندان علوم تربیتی به ترتیب غیر مستقیم و آموزش و برنامه درسی پنهان اشاره شده می‌کنند و معتقدند که معلمان کارهای خود ارزش‌ها و رفتارهای اخلاقی را اثربخش‌تر اعمال می‌نمایند تا با گفتارها و سخنرانی‌ها.

و به قول سعدی ((دو صد گفته چون نیم کردار نیست)) و بر این اساس مشکلی که در تربیت امروزی دامن گیر همه هست این است که گفتارها با کردارها صادق و هم سو نیست اگر مربی در اصلاح خویش بکوشد، متربی حرف‌ها و گفته‌های آن را بدون عیب و کم و کاست پذیرا خواهد شد. و این اصلاح است که در جامعه ریشه دوانیده و جامعه‌ای عاری از هر گونه پلیدی‌ها خواهد شد. به امید آن روز که اول خود عامل بعد دیگران را در نظر بگیریم و به این گفتار شیرین پیامبر عظیم الشان اسلام عمل نمائیم که رطب خورده کی کند منع رطب.

۲- اصل تقدم تزکیه بر نفس:

قرآن کریم هدف بعثت انبیاء را تزکیه و تهذیب نفس و تقوا می‌داند، کسانی را رستگار می‌داند که بیش از هر چیز مراقب نفس خود باشند و حد کسی بر خلاف دستور از ایشان سر زند. و امام رحمه الله می‌فرماید: تربیت و تزکیه بشوید قبل از اینکه تعلیم و تعلم باشد کوشش کنید که همدوش با درس خواندن و تعلیم و تربیت باشد که او مقدم است و ما می‌فهمیم که علم و دانش بر کنار از تربیت و تهذیب چه بر سر انسان‌ها در این قرآن آورده است. بر اساس سخنان ائمه و پیشوایان دینی این چنین بر می‌آید که قبل از وظایف معلم بر والدین

وظیفه خطیری گذاشته شده است که چگونه باید تربیت و اخلاق را در جمع خانواده به متریبان آینده انی مرز و بوم یاد آوری کرد تا در نهاد آنها تناقضی به وجود نیاید و یا در جوامع امروزی ما می بینیم و مشاهده می کنیم که علم چه خدمات و رفاهی برای همه مردم به ارمغان آورده اما اگر این علم از طرف افرادی که هی گونه افرادی که ارزش اخلاقی را در خود نداشته باشد. تولیداتی که از انی علم بدست می آید جامعه را با ناملایمات مواجهه خواهد کرد. به قول امام رحمه الله: اگر تهذیب در کار نباشد علم توحید هم به درد نمی خورد.

۳- اصل تکرار و تلقین:

مربیان اصطلاحی دارند به نام ((چکش تربیتی زدن)) منظور این است که برای اصطلاح رفتار یکی از شیوه ها این است که باید مانند چکشی که بر روی قطعه ایی از طلا یا مس می زنند تا به شکل دلخواه در آید باید بر روی روان انسانی از طریق تکرار، چکش تربیتی زد. زیرا بسیاری از رفتارها با یک بار گفتن عملی نمی شود. امام بزرگوار می فرمایند: ((اگر بخواهید یک بچه ایی را تربیت کنید باید یک مساله را چندین دفعه با چند زبان با چند وضع به او بخوانید. مطلب یکی باشد. ولی طرز بیان این ها به طوری که در قلب او نقش بندد ما با توجه به مطالب بالا می فهمیم که تکرار چند دفعه با چندان زبان و با چند وضع یعنی تکرار یکسان نباشد زیرا یکسانی ملالت آوردت تکرار باید با تنوع همراه شود روح مطلب یک باشد. (شمخانی، ۱۳۹۳)

صورت های آن گوناگون روش های تعلیم و تربیت

۱- روش تفکر نمودن:

اولین شرط مبارزه با نفس و حرکت به جانب حق تعالی تفکر می باشد یعنی انسان لااقل در هر شب و روز هر چند کم باشد فکر نماید که آیا او که به دنیا آورده و نام نعمات و آسایش و راحتی را برای او فراهم کرده کیست و وظیفه اش در قبال این همه راهنمایی ها و پیامبران و اولیاء خدا چیست، پس تفکر نمودن در نظر آن معمار کبیر انقلاب فضیلت بسیاری دارد و از تفکر به عنوان مفتاح ابواب معارف و کلید خزائن کمالات و علوم یاد نموده و مقدمه ایی برای سالک شدن انسان معرفی کرده است و راه رسیدن به هدف اعلای تربیت. یعنی فهمیدن و رسیدن به معرف و گنجینه کمالات را فکر کردن می داند. در قبال فکر کردن ما متوجه می شویم که از خود بپرسم مقصود از خلقت چیست، چه وظیفه ایی در برابر خدای تبارک و تعالی داریم و مسلم است که هر کس وظیفه خود را تشخیص داد و به آن عمل کرد سعادت دنیا و آخرت را به دست آورده است. فکر کردن در سطوح پایین تر نیز ما را به هدف های سیاسی اجتماعی و اخلاقی تربیت می رساند. و هنر معلمی هم ایجاد تفکر در دانش آموزان و دانشجویان می باشد. (اول اندیشه آنگه سخن) در سایه درست تفکر کردن انسان ها در تربیت اصلی خویش دچار انحرافات نخواهد شد. چرا که کمی تأمل می تواند او را از خشمی که بعدا او را در منجلاب غوطه ور نماید مصون نموده و به خود می آید.

۲- روش آگاهی بخش و بینش دهی:

خط و مشی تربیت همگان اگر الهی باشد و آن هایی که این وظیفه را بر عهده دارند با استفاده از کلام و نصایح قرآنی و روایات اسلامی باشد آن موقع آگاهی همگان نسبت به تربیت در راه راست بوده و رنگ و بوی تربیت اسلامی را خواهد داشت در تربیت انسان ها از همان مرحله کودکی اگر بنا را بر کارهای سست و ناروا واداریم خطر عادات ناروا و سقوط در آن ها برای او به وجود می آید ولی با روش آگاه نمودن و جهت دهی باعث می شود که هیچ وقت کج نرفته و باعث مسئولیت پذیری، پرهیز از دروغ، افتراء، غیبت و عواقب آن شده و قدم در راه الهی بر می دارد. (در نجف آبادی، ۱۳۹۷)

۳- روش تکریم و تشویق:

یکی از اثرهای بزرگ تربیتی امام خمینی، زدودن احساس حقارت چند ساله از ملت ایران و بخشیدن روحیه عزت و استقلال به مردم بود. این کار از راه تکریم و تشویق مردم تحقق یافت. در این زمینه فرموده اند ((مهم این است که ایرانی ها بفهمند که خودشان می توانند کار بکنند. بیگانگان اینطور حساب می کردند که ایرانی ها چیزی نیستند و باید همه چیز را از خارج بیاورند، آن حضرت با جملاتی که در مورد ایرانی ها و زنان ایرانی و نژاد ایرانی ابراز می دارند، به مردم احساس شخصیت و توانایی و ارزش می دهند و با نامیدن زنان شیر دل تشکر خودشان را از آن ها ابراز می دارند. (سعید منش، ۱۳۹۲)

تشویق از عواملی است که به انسان نیرو و انرژی می دهد و مایه تقویت روحی می گردد و تشویق در خود حس اعتماد به نفس ایجاد می کند. شخصیت را احیاء حقارت را به عزت تبدیل می سازد. تشویق نوعی تلقین قدرت به حساب می آید و ناامیدی و یأس ناشی از شکست را از بین برده ادامه حرکت و فعالیت و تلاش فرد را موجب می گردد.

۴- روش عبرت‌آموزی:

تاریخ گواه این روش است که با مطالعه آثار گذشتگان و شرح حال اندیشمندان و دولت مردان می‌فهمیم که از چگونه تربیتی برخوردار بوده‌اند و جامعه را چگونه تربیت کردند از راه عبرت گرفتن. امام مردم را به وحدت و همدلی دعوت می‌کند و روح یگانگی و برادری را در مردم بیدار می‌کند. با روش عبرت آموزی مسئولان را به رفتار خوب با مردم دعوت می‌کند و می‌فرماید: بد رفتار کردن به ضرر بالاتری‌هاست چرا که تاریخ آموزگار بزرگی است. (سلحشوری، ۱۳۹۳)

هان ای دل عبرت بین از دیده عبر کن هان
ایوان مدائن را آیینی ی عبرت دان

از دیدگاه امام(ره) اسلام برای تمام زندگی انسان از روزی که متولد شده تا موقعی که وارد قبر می‌شود دستور و حکم دارد. اسلام برای انسان حتی پیش از آنکه نطفه‌اش منعقد گردد تا پس از مرگ، قانون تربیتی وضع کرده است(امام خمینی، ۱۳۸۵ الف، ص ۲۹). امام(ره) انسان را موجودی دانسته که به تنهایی قادر به شناخت نمی‌باشد. به نظر ایشان تمام برداشت‌ها و دیدگاه‌های انسان محدود بوده و انسان محدود نمی‌تواند، غیرمحدود را در حیطه بیاورد؛ حتی اگر عالم را بشناسد در یک سطح محدود است (صحیفه امام، ج ۱۲ ص ۴۲۰). انسان ظواهر را می‌شناسد و عالم دارای غیب و شهادت است. و انسان توان درک بعضی امور را نداشته؛ چرا که این‌ها اموری ماورائی و مربوط به عالم غیب است نه شهود.

خداوند، تعلیمی را برای انسان مقرر کرده که آن‌ها را به واسطه انبیا و کتاب آسمانی برای انسان فرو فرستاده است. انسان به واسطه این تعلیم، دایره بینش و آگاهی خویش را از ظواهر و سطوح طبیعت عبور می‌دهد و تا اعماق آن گسترش می‌بخشد و بدین ترتیب قوانین طبیعت را می‌شناسد. با شناخت این قوانین، دست او برای ساختن طبیعت، آن چنان که با زندگی‌اش سازگارتر باشد، باز می‌شود و همین موضوع که انسان را در مرتبه‌ای فراتر از سایر موجودات قرار می‌دهد نشان دهنده جایگاه ممتاز انسان در نظام هستی است.

مسائل اساسی در باب تربیت از دیدگاه امام(ره)

از منظر امام(ره) مسئله اساسی در باب تربیت، مسئله روح و قلب است؛ زیرا اگر قلب آدمی الهی شود، همه کردار، رفتار و نیات او نیز الهی خواهد شد. و به طور کلی سعادت انسان به روح یعنی قلب او بستگی دارد عشق به خدا، هدایتگر انسان است. تنها از این راه است که وی به استقلال و آزادی و کمال نائل می‌آید. هنگامی که نفس توجه خود را از عالم ملک و ماده گرفته و به عالم تجرد و معنویت انتقال دهد، قوی تر می‌گردد و این هدف اساسی تربیت اسلامی است. مسئله اساسی دیگر، مسئله ارجحیت است. بدین معنی که اهمیت تربیت از تعلیم بیشتر بوده و تزکیه و تربیت مقدم بر تعلیم می‌باشد تعلیم و آموزش در صورتی که در راستای نیل به تزکیه نباشد و به آن نائل نگردد حکم وسیله را دارد و چه بسا که بسیاری از مکاتب مغرب زمین در این وادی به بیراهه رفت هاند وسیله جای هدف قرار گرفته است. تربیت کامل و مفید از منظر امام(ره) تنها در پرتو ایمان به خدا و تعلیم وحی صورت می‌پذیرد و این همان تزکیه است. از دیدگاه امام(ره) اسلام برای تمام زندگی انسان از روزی که متولد شده تا موقعی که وارد قبر می‌شود دستور و حکم دارد. اسلام برای انسان حتی پیش از آنکه نطفه‌اش منعقد گردد تا پس از مرگ، قانون تربیتی وضع کرده است امام(ره) انسان را موجودی دانسته که به تنهایی قادر به شناخت نمی‌باشد. به نظر ایشان تمام برداشت‌ها و دیدگاه‌های انسان محدود بوده و انسان محدود نمی‌تواند، غیرمحدود را در حیطه بیاورد؛ حتی اگر عالم را بشناسد در یک سطح محدود است انسان ظواهر را می‌شناسد و عالم دارای غیب و شهادت است. و انسان توان درک بعضی امور را نداشته؛ چرا که این‌ها اموری ماورائی و مربوط به عالم غیب است نه شهود. خداوند، تعلیمی را برای انسان مقرر کرده که آن‌ها را به واسطه انبیا و کتاب آسمانی برای انسان فرو فرستاده است. انسان به واسطه این تعلیم، دایره بینش و آگاهی خویش را از ظواهر و سطوح طبیعت عبور می‌دهد و تا اعماق آن گسترش می‌بخشد و بدین ترتیب قوانین طبیعت را می‌شناسد. با شناخت این قوانین، دست او برای ساختن طبیعت، آن چنان که با زندگی‌اش سازگارتر باشد، باز می‌شود و همین موضوع که انسان را در مرتبه‌ای فراتر از سایر موجودات قرار می‌دهد نشان دهنده جایگاه ممتاز انسان در نظام هستی است. (شمخانی، ۱۳۹۳)

بنیادهای تربیت عقلانی بر مبنای اندیشه امام خمینی

گزاره های ذیل بنیادهای تربیت عقلانی را در اندیشه امام تشکیل می‌دهد.

عقل، موهبت الهی به انسان است.

نقطه آغازین تمام روش‌های تربیتی این گزاره توصیفی است که در بیانات امام به شیوه‌های مختلف مطرح می‌شود در ضمن اشاره به این رکن اساسی در تربیت عقلانی به اصل حقیقت عقلیه استدلال کرده و نسبت خلق به عقل می‌دهد و او را مخلوق برمی‌شمرد و می‌فرماید: "این حقیقت را (حق تعالی) از نور خود خلق فرموده. (اصلانی، ۱۳۹۲، ۴۸).

عقل دارای ابعاد نظری و عملی است.

امام ضمن تقسیم نفس به دو قوه ادراک و قوه تحریک، معتقد است که این دو خود به دو شعبه نظری و عملی منقسم می‌شود و در بحث از رابطه این شئون می‌فرماید: "در هر دو عمل لازم است و عقل نظری به عقل عملی بر می‌گردد؛ چنانکه عقل عملی هم به عقل نظری بر می‌گردد و در نظری هم که درک و علم است، عمل لازم است؛ چون هر چیزی که در هر مرتبه از مراتب وجود واقع شود به مرتبه دیگر آن سرایت می‌کند. (همان منبع، ۴۹)

عقل، تربیت پذیر است.

با توجه به مبنای زیربنایی تمام روش‌های عقلانی تربیت، که همانا عقل موهبتی مختص به انسان است، مطرح می‌شود که تربیت‌پذیری به تمامی عاقله بشر اختصاص پیدا می‌کند. در بیان امام این تربیت‌پذیری این‌گونه بدان اشاره شده است: "اگر تحت تربیت رحمانی قرار گرفت، این جوهر عقلی، رحمانی بوده و وقتی که از اختلاط خارج می‌شود یک موجود عقلانی رحمانی می‌شود و اگر تحت تربیت شیطانی قرار گرفته باشد، یک موجود عقلانی شیطانی می‌گردد (اردبیلی، ۱۳۸۵: ۷۷).

نتیجه گیری

تربیت‌های دوره کودکی تا حد زیادی سرنوشت فکری، فرهنگی، علمی انسان را در همه عمر رقم می‌زند و می‌توان گفت هر فردی گذرنامه زندگی خود را در دوره ی کودکی به دست می‌آورد. اگر دوره‌ی کودکی خام و ناقص سپری شود دوره‌ی بالاتر زندگی نیز خام و ناقص خواهد شد.

تربیت افراد در هر زمان از قول عمر به تربیت جامعه مربوطه می‌شود چون جامعه چیزی جز ترکیب و پیوند افکار، عقاید و اعتقادات، روحیات و عواطف انسانی نیست و هرچه اجزای تشکیل دهنده یا همان انسان‌ها قابل و صالح باشند، ترکیب و حاصل آن‌ها که جامعه است نیز قابل و صالح خواهد بود.

بر مسئولان، دست اندرکاران تعلیم و تربیت واجب و ضروری است که بر اصول و روش‌های تعلیم و تربیت آشنا بوده تا آنچه را که محصول علم باشد در خدمت جامعه و بشر بوده که در این صورت جامعه و افراد آن در برخوردها، فرهنگی و ساختار اداری دچار تزلزل اخلاقی نخواهند بود و هنجارها جای نابهنجاری اجتماعی را پر خواهد کرد.

منابع:

- اصلانی، یاسر، بهشتی، سعید(۱۳۹۲) تعیین الگوی تربیت عقلانی بر مبنای اندیشه های امام خمینی (ره)، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سا بیست و یکم، شماره ۲۰
- سعید منش، راضیه، خانی، حسین، سهامی، محمد علی (۱۳۹۴) روش های تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خمینی (ره) دومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی، تهران
- سلحشوری، احمد و معصومه خنکدار طارسی(۱۳۹۳) اهداف و روش های تربیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی (ره)، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی استان بوشهر
- شمخانی، اژدر، نور علیان، یاور، عاشوری، مظاهر، مالمیر، سعید (۱۳۹۳) اصول و روشهای تربیتی از دیدگاه امام خمینی (ره)، نشریه تربیت اسلامی، سال هفتم، شماره ۴
- مصطفایی، عبدالمحمد(۱۳۹۷) تاملی بر کاربرد تعلیم و تربیت در سیره امام خمینی (ره) تهران، آوای نو